

Tamás Dóra Mária

Gazdasági szakszövegek fordításának terminológiai kérdéseiről

(Fordítástudományi értekezések 1.)

(ELTE Bölcsészettudományi Kar, Fordító- és Tolmácsképző
Tanszék, Budapest, 2014; 198. pp. ISBN 978-963-284-568-5)

Nagy Ágnes

E-mail: nagy.tanar@windowslive.com

A *Gazdasági szakszövegek fordításának terminológiai kérdéseiről* címmel megjelent monográfia a gazdasági szakszövegek vizsgálata során a terminológiai aspektusokat helyezi a középpontba. A szerző az ELTE BTK Fordítástudományi Doktori Programjának végzett hallgatója, egyetemi oktató, a TERMIK Terminológiai Kutatócsoport tagja, terminológus, terminológia-menedzser, gyakorló szakfordító és tolmács. A kézikönyv, amely a szerző a PhD-disszertációja alapján készült, a szakfordítók, a terminológiai munkát végzők tevékenységét elméleti és gyakorlati támpontokat nyújtva segíti elő.

A hat fejezetet tartalmazó könyv a terminológiai előzményeket, a terminológia alapjait, a lexikográfiát, a szótár-tipológiát átfogóan tanulmányozza. A gazdasági szaknyelvet a terminológus szemszögéből elemzi, továbbá a leírtakat a fordítói segédeszközök típusainak bemutatásával, konkrét terminusok elemzésével és egy esettanulmány segítségével teszi átláthatóbbá. Az *első fejezet* négy alfejezetet foglal magában. Az első alfejezet (1.1.) a terminológiai előzményeket, valamint a terminológiával összefüggő fogalmakat tekinti át. A második (1.2.) a lexikográfia és a terminológia kapcsolatát elemzi. A harmadik (1.3.) a fordító és a terminológus munkájáról szól. S a negyedik (1.4.) a gazdasági szaknyelv általános ismertetését tartalmazza a terminológiai aspektust hangsúlyozva. Az első alfejezet (1.1.) szakirodalmi áttekintésében a szerző a terminológiai alapfogalmakat, elveket és módszereket ismerteti. Olyan hazai és nemzetközi szakirodalmi művek feldolgozásán keresztül, mint a terminológia atyjának tekintett Wüster írásai, a Németországban alapműnek számító Arntz, Picht és Maier *Einführung in die Terminologiarbeit* c. könyve. Bemutatja külföldi kutatóműhelyek (például Trieszti Tudományegyetem, Bolognai Tudományegyetem) tudományos írásait is, de a hazai művek közül szintén számos szerzőt találunk, mint például Fóris Ágota, Klaudy Kinga, Ablonczyné Mihályka Livia, Chikán Attila, Prószéky Gábor és a TERMIK Kutatócsoport tagjai (pl. Gaál Péter, Sermann Eszter). A következő alfejezet (1.1.1., 1.1.2. alfejezet) a terminológia, a terminográfia, a terminológiai munka, és a terminológiamenedzs-

ment értelmezését tartalmazza, melyben a szerző a fogalmak közti különbségek bemutatására is kitér. Ezt követően az 1.1.3.-as alfejezetben a terminus meghatározásának különféle megközelítéseit, s nyelvészeti értelemben a köznyelvi szó szakszóvá válására használt terminologizáció és ennek ellentétéként a determinologizáció magyarázatát ismerteti. A műben a terminológiai vizsgálat elsősorban szinkrón és nem diakrón típusú, amely vizsgálat a wüsteri elveken alapulva mutatkozik meg, és ennek során a szerző a terminusokat a terminológia alapszemléletének megfelelően a fogalomalapú megközelítés és konvenciók szerint, azaz a szakmai elfogadottság alapján különbözteti meg. A szerző az ekvivalenciát és a definíciót központi kategóriaként kezeli, és ennek megfelelően közelíti meg (1.1.4. alfejezet). A leírás során nyilvánvalóvá válik, hogy az ekvivalencia a terminusok azonossági szintjének meghatározását segíti elő, mely különböző példákon keresztül konkretizálódik az adózás témakörében, a gazdasági társaságokra vonatkozóan, valamint a szerződésmegszűnés módozataival összefüggésben. Egyfajta módszertani eszköztárnak tekinthető a definíciók eltérő megközelítési módjainak felsorakoztatása.

A könyv Magrisra hivatkozva (1998, idézi Tamás: 29) a szakfordítói tevékenység szempontjából a definíciók használatának öt lehetséges hasznosítási formáját sorolja fel (a terminusok azonosítása, a fogalmi azonossági szint megállapítása, a terminus célnyelvi hiányának feloldása, a forrásnyelvi szöveg megértése, a lexikai-stilisztikai segítség), és a szakfordítók számára további hasznos tanácsokat említ meg. Ezenfelül az ekvivalenciához kapcsolódó tájékozottság gazdagítására az ekvivalencia osztályozási formáinak (lásd ekvivalencia és ekvivalenciaszintek) ismertetése szolgál, amelyet a szerző a korábbi szakirodalomra hivatkozva többféle felosztásban, illusztrációkkal kiegészítve is bemutat. Az előzőekkel szoros összefüggésben az 1.1.6. alfejezetben betekintést nyerhetünk még a domén, a terminológiai rendszer, a fogalmi rendszer, továbbá a számítógépes ontológia vizsgálata során a különböző szakterületekre, a köztük lévő eltérések és határterületeik elemzésébe, mint például a számítógépes ontológia és a terminológia közötti határterületre (lásd termontológia). Mindemellett nem marad el a terminológiához kapcsolódó további alapvető fogalmak leírása sem, ideértve a terminológiai normát (1.1.7. alfejezet), a terminológiai harmonizációt (1.1.8. alfejezet), továbbá a terminológia helyzetével és feladataival kapcsolatos alapvető információkat (1.1.9. alfejezet).

Az első fejezet következő alfejezetében (1.2. alfejezet) a lexikográfia és a terminológia közötti különbségek definíciókon és konkrét példákon keresztül ismerhetők meg, kiegészülve a szótár, a lexikon meghatározásához kapcsolódó dilemmákkal, mely az információs társadalom fejlődésével az online formákkal bővült. A harmadik alfejezet (1.3. alfejezet) a fordító és a terminológus feladatait a fordítástudomány és a terminológia kapcsolatából kiindulva elemzi. Megjelenik például Klaudy Kinga fordításra vonatkozó definíciója, valamint a szerző Schmitz (2010) megállapításaira hivatkozva ismerteti a terminológus mint menedzser feladatait, ami a terminológiai munka szofisztikált tevékenységi körét is szemlélti.

A fordítási és a terminológiai munka összehasonlításának áttekintését a Sager nyomán készült táblázat segíti elő, jöllehet a szerző megjegyzi, hogy a va-

lóság sokkal összetettebb és „árnyaltabb” a táblázat információtartalmánál, az ezt követő táblázat azonban precízebb képet ad a különféle feladatokról, mely a fordító és terminológus tevékenységének összevetését mutatja be. A szerző deduktív módon – a szaknyelv általános megközelítési lehetőségeinek ismertetését követően – az 1.4. alfejezetben a gazdasági szaknyelv kialakulására, jellemzőire és a szaknyelveken belüli behatárolására tér át. Továbbá a gazdasági szaknyelv fogalmának elemzésekor röviden kitér a jogi szaknyelvre is, a két területen a terminusok közötti átfedések gyakoriságát illusztrálva ezzel. Az elemzés így többek között a jogi szaknyelv és a gazdasági szaknyelv közötti összefüggéseket, a jogi szaknyelv sajátosságait, valamint az európai uniós („uniós adminisztrációs”) szaknyelv jelentőségét, s gyakorlati alkalmazásának problematikáit és követelményeit is megemlíti. Az első fejezet utolsó soraiban a szerző felhívja a figyelmet, hogy még számos teendő van a gazdasági szaknyelv terminológiai szempontú vizsgálatával összefüggésben.

A második fejezet mintegy első lépcsőfok a kötetben a gazdasági terminológia univerzuma felé, melynek során a gazdaság, mint terminus meghatározásának összetettségére láthat rá az olvasó. A sokoldalú megközelítések között szerepelnek a „top down” és a „bottom up” osztályozási szempontrendszerek, melyeken belül további két csoport található. Így a „top down” egyrészt a gazdasági ágazatokat, szakterületeket, másrészt a gazdasági szereplőket különíti el, míg a „bottom up” megközelítés a szövegtipológiát a gazdasági szereplők kommunikációs szükségletei szerint, továbbá a különböző szakterületek alapján Hundt nyomán a gazdasági szaknyelv altípusait különbözteti meg. A második fejezet záró soraiban a szerző a gazdaság és a szaknyelv lezáratlan meghatározásának okát a következőkkel indokolja:

A gazdaság és a gazdasági szaknyelv fogalom lezártnak nem tekinthető meghatározásának és osztályozásának oka a gazdaság természetéből ered. Ez általában véve elmondható az absztrakt, széles spektrumú és állandó mozgásban lévő, számos fajfogalmat magukba foglaló nem fogalmakról, amelyek meghatározása nagyfokú absztrahálást igényel. (Tamás 2014: 84)

A harmadik fejezet a fordítói segédeszközöket – mint például a nyomtatott és elektronikus szótár (3.1. alfejezet) – az általános tipológiát ismertetve, továbbá a gazdasági témájú nyomtatott fordítói segédeszközöket a többféle formai és tartalmi szempontú besorolási lehetőségek felsorakoztatásával veszi számba (3.2. alfejezet). Az egyes alcsoportokat konkrét példák gazdagítják: formai megközelítésből például egynyelvű, kétnyelvű és többnyelvű gazdasági szótárak, szerkesztési szempontból szószedet jellegű, hagyományos szerkesztésű és részletes értelmezést nyújtó szótárak ismerhetők meg, amely az olasz–magyar gazdasági szakszótárakat rendszerező táblázattal egészül ki. A táblázat a nyelvek szerinti besorolás és az információátadási mód szerinti rendszerezési elv alapján készült.

Az elektronikus szótárak és más fordítói segédeszközök című 3.3.-as alfejezetben az offline és online elektronikus szótárak világába tekinthetünk be, különösen az online gazdasági szótárak felsorakoztatása kínál széleskörű válasz-

tási lehetőséget a gazdasági szaknyelv iránt érdeklődők számára. Az ezt követő szótárelemzéseknél (3.4. alfejezet) az ekvivalencia vizsgálatának módszere áll a nyomtatott gazdasági szótárak elemzésének középpontjában, rávilágítva arra, hogy az ekvivalenciaviszonyok megfelelő vizsgálata és az eredmények pontos közzététele a megbízhatóságot és minőséget meghatározó módon befolyásolja. Továbbá a könyvben az elemzés során a terminusok kontextusfüggőségére is konkrét példák találhatók.

A *negyedik fejezet* tartalma a fordítói segédeszközök második csoportját öleli fel. A szerző ugyanis a terminológiai adatbázisnak, illetve adatbanknak és a tudásbázisnak jelentőségük miatt külön fejezetet szentel. A terminológiai adatbázisok a modern fordítói segédeszközök kiemelt példái, amelyekre jól körülhatároló definíciót kaphatunk a 4.1. alfejezet elolvasását követően. További hasznos ismeretanyaggal szolgálnak a terminológiai adatbázisok szerkesztésének követelményeiről szóló információk, az adatbázisokra kifejlesztett szoftverek példái (4.2. alfejezet), valamint a terminológiai adatbázisok kísérleti osztályozása, mely a 4.3. alfejezetben konkrét példákkal kiegészítve a terminológiai adatbázisokat három különböző típusba sorolja. Az egyes típusok ismertetését táblázatos formában is közzé teszi, amelyen belül meghatározó tényezőként szerepelnek a fogalomközpontúság elve, a terminusautonómia elvének érvényesülése és az adatmezők mennyisége, azaz a kidolgozottság mértéke. A terminológiai adatbázisok egyszerű változataira példák a *Termin*, *Termin Plus*, *SAPTerm*; a hagyományos változatokra a *LATE*, a *TERMDAT*, és a *TERMit*; az összetett változatokra az *EOHS Term*, és a *bistro*, melyekről részletes leírást olvashatunk, továbbá a terminográfiai bejegyzésekről adatlapokat is mellékel a könyv. A negyedik fejezet a terminológiai adatbázisok típusainak áttekintését (4.4. alfejezet) követően a 4.5. alfejezetben az online elektronikus szótárak és a terminológiai adatbázisok jellemzőinek összehasonlításával zárul. A két műfaj elemzése megmutatja, hogy a kettő közötti határvonalak nem minden esetben egyértelműek, tehát léteznek hibrid változatok is.

A gazdasági terminusok vizsgálata a terminológiai harmonizáció szempontjából című *ötödik fejezet* a fordítói harmonizáció problémakörét járja körül, itt olvashatunk a funkcionális ekvivalens és a terminusjelölt meghatározásáról. A korábbi szakirodalmi előzményekre és a felvezetett esetekre támaszkodva a fejezetben a szerző kísérletet tesz a gazdasági terminusok csoportosítására. A teljes fogalmi azonosság 1:1 arányú megfelelésére (lásd terminus-terminus találát) hozott példákban megjelenik például az INCOTERMS klauzulák elemzése, továbbá a banki szektor néhány fogalma, az egy a sokhoz megfelelés példázatai között szerepel az angol „*key account manager*”, melyre több magyar változat is olvasható. Az előbbiekhöz hasonlóan a következő két csoport, azaz a közel teljes fogalmi azonosság típusai (inklúzió, átfedés), valamint a funkcionális azonosság típus egyaránt konkrét példákon keresztül ismerhetők meg. Az utolsó csoport – az ekvivalencia hiánya – elnevezése utal a fogalmak jellegére, melyek lehetnek ország-, kultúrspecifikusak, és ún. hamis barátok. Ez utóbbi esetben bár első látásra az egyes nyelvekhez tartozó terminusok meghatározásai ekvivalensnek tűnhetnek, a valóságban a definíciók által jelölt fogalmak elemzése alapján mégsem egyeznek meg (pl. ang.: *action* – magyar: *akció* mint gazdasági ter-

minusok). A szerző a fejezetet az eddigiekben ismertetett kísérleti osztályozás eredményeit áttekintő táblázattal zárja, melyben az ekvivalenciaesetek, -szintek és a terminológiai harmonizáció szempontjai jelennek meg illusztrációkkal és szöveges formában.

Végül a *hatodik fejezet* a cégbíróság domén terminológiai elemzésének esettanulmányát tartalmazza, a domén szakterületi behatárolásával, majd a kiválasztott aldomének elemzésével. A vizsgált terminusok egy részének (cégmásolat, cégkivonat, cégbizonyítvány) részletes vizsgálata komplex formában jelenik meg, azaz a fogalmi meghatározások magyar és olasz nyelven, táblázatokkal kiegészítve szerepelnek. Emellett az ekvivalenciaszintet tartalmazó táblázatokban további aldomének elemzése is tanulmányozható (pl. cégjegyzék, cégbejegyzés, cégjegyzékszám). A vizsgált terminusok megjelenítési lehetőségeinek prezentációja során konkrét nyomtatott (német–olasz jogi és gazdasági szótár) és elektronikus fordítói segédeszközök (TERMit adatbank) példázatainak megismerésére is lehetőség van. A fejezetet a cégbíróság és a cégjegyzék domének áttekintő ábrázolásával zárja a szerző.

Az utószó a fordítóknak címzetten a figyelmet a terminológiai szemléletmód elsajátításának szükségességére hívja fel, s a szerző egyúttal kíváncsúnak találná, ha a terminológia és a terminológia-menedzsment a fordítói gyakorlatba beépülne, és a szakmai és a többnyelvű kommunikációs stratégia szerves része lenne. A terminológia hatékonysága ugyanis olyan hasznot és előnyt teremtet, amely a mindennapi és szakmai életben egyaránt „egyre többek számára válik nyilvánvalóvá és kézzelfoghatóvá.”

A tankönyv jellegű olvasmány a terminológia – mint önálló diszciplína – iránt érdeklődők számára egyfelől elméleti alapokat nyújt, másfelől az angol, a német és az olasz gyakorlati példák mellett megjelenő magyar nyelvű magyarázatok az elmélet gyakorlati alkalmazásához járulnak hozzá, melyek áttekinthetőségét ábrák segítik elő. Az egyes fejezetek például az egyetemi terminológusképzés során az oktatási célkitűzésnek megfelelően önmagukban is felhasználhatóak, így az első két fejezet az alapvető fogalmak, a második két fejezet a gyakorlati alkalmazási módszerek ismertetésének eszközeként szolgálhatnak. Összefoglalóan Tamás Dóra Mária monográfiája olyan tartalmas, információgazdag mű, mely a terminológiai alapfogalmak, a terminológia fordításban betöltött szerepének megismerését teszi lehetővé, s leírja azt az eszköztárat, melynek segítségével a modern terminológia gyakorlata elsajátítható.